

*Ясиновський І. Г.,**суддя Полтавського окружного адміністративного суду,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджується медіація як один із альтернативних способів вирішення правових конфліктів. Проаналізовано історичний аспект виникнення інституту медіації та виділено основні тенденції його розвитку.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення спорів, історичні підходи до вирішення конфліктів, медіація, медіатор.

Постановка проблеми. Оскільки спори є невід'ємною частиною людської природи, то до медіації в тій чи іншій формі люди звертаються здавна. Багато ознак процедури примирення, які відомі сучасному праву і практиці, сформувалися ще на ранніх етапах виникнення людської цивілізації, тому історичний аналіз розвитку медіації, є, на нашу думку, актуальним напрямом наукового пошуку.

Метою статті є дослідження історії розвитку інституту медіації та визначення сучасних тенденцій її розвитку.

Інститут медіації був предметом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як В.М. Баранова, О.М. Бобров, Є.О. Борисова, С.В. Васильчак, В.В. Землянська, Г.І. Єрьоменко, Д.Л. Давиденко, Т.С. Кисельов, Т.О. Подковенко, Ю.Д. Притика, Р.Р. Нельсон та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення поняття «медіація» (від латинського «mediate» – бути посередником) у юридичних текстах і публікаціях істотно відрізняються й дуже часто відображають лише певні мінімальні вимоги до процесу медіації, визначаючи її як добровільний, структурований процес, у межах якого медіатор сприяє спілкуванню між сторонами, дозволяючи їм узяти на себе відповідальність за пошук вирішення конфлікту [1, с. 6].

Загалом примирні процедури, до яких належить і медіація, зазнали тривалої еволюції та по-різному застосовувалися в різних історичних умовах, а також різними народами. Однак вони завжди відігравали суттєву стабілізуючу роль у суспільстві, оскільки залагоджувала значні приватні й громадські суперечності.

Намагаючись знайти згадку про перше застосування медіації в історії, багато авторів цитують Біблію, а також указують, що вирішення спорів вождями племен в Африці, медіація в Китаї або система вирішення спорів рабинами в європейській культурі існували тисячі років [2, с. 226].

Історично склалося три основних підходи до вирішення спорів і конфліктів: з позиції сили, з позиції права й із позиції інтересів. Розв'язання конфліктів із позиції сили полягає в тому, що одна чи кілька сторін пригнічуються за рахунок переваг іншої сторони в силі. Це може бути фізична сила, кількісні переваги тощо. Другий підхід – із позиції права, передбачає застосування закону в суді, нормативних приписів, інструкцій, нормативів, правил. Третій підхід до розв'язання конфліктів – із позиції інтересів, передбачає, що сторони намагаються з'ясувати й визначити, що спричинило конфлікт і по можливості забезпечити ті інтереси, які були порушені [3, с. 40].

Отже, історія вирішення конфліктів – це історія зміни трьох його основних форм: насильницької (антиправової), судової (за допомогою примусового відновлення порушеного права в судовому порядку) і примирної.

У стародавній період переважала насильницька форма. На додержавному й доправовому етапах розвитку людського суспільства конфлікти, як правило, розв'язувалися на користь сильнішого. Водночас ситуація, коли всякий спір у племені зумовлював насильство, каліцтво, вбивства і розбрат, стала неприйнятною, оскільки підривала життєздатність і загрожувала самому існуванню племені. Тому вожді й старійшини взяли на себе ролі примирителів, розв'язуючи суперечки між членами племені своєю владою, основою на авторитеті та особистих якостях. На цьому етапі посередниками й арбітрами були одні й ті самі особи. Вождь, старійшина племені були водночас і посередником, і арбітром [4, с. 165]. У такому випадку, на відміну від сучасного інституту посередництва, нейтральна третя особа могло нав'язати сторонам своє рішення. Можна припустити, що внаслідок застосування примусу суперечки часто вдавалося закінчити миром, але не обов'язково на умовах цілковитого задоволення інтересів сторін.

У Стародавній Греції існував такий важливий суспільно-правовий інститут, як проксенія, що походить від слова «гостинність». Під ним розумілося звернення до посередника з метою встановлення й підтримки зв'язків, ведення переговорів і взаємодії між окремими громадянами, сім'ями, родами, племенами й навіть містами-державами. Такий посередник іменувався прохенетас. Це була здатна до конструктивного спілкування та наділена здоровим глуздом людина, яка вважалася довіреною особою для встановлення або підтримання дружніх стосунків у сім'ї, роді, державі, користувався гостинністю, привіллями, шаную й повагою. Такий посередник у силу звичаю ніс обов'язки як перед довірительом, так і перед приймаючою стороною. Він мусив піклуватися про інтереси обох сторін і всіляко сприяти їх здійсненню. Досягти цього прохенетас міг тільки за допомогою сприяння в узгодженні інтересів і досягненні угод між сторонами [5, с. 167]. Саме проксена можна вважати своєрідним «попередником» медіатора.

У дохристиянському суспільстві раннього середньовіччя суперечки між приватними особами, як і раніше, розв'язувалися переважно по праву сильного й за особистої влади вождя. Образом, завдана одному членові родини, розглядалася як образа всій родині й тягнула за собою кровну помсту. Отже, учасниками суперечок були насамперед сім'ї, які за власним бажанням розпочинали між собою переговори щодо врегулювання суперечок.

Важливим кроком у розвитку примирних процедур стало введення грошових санкцій за правопорушення. Оскільки такі санкції застосовувалися не тільки для того щоб покарати порушника й помститися, а й для того щоб полегшити можливість проведення ефективних переговорів, спрямованих на мирне врегулювання спору [4, с. 167].

У середньовічній Франції примирні процедури були головним способом урегулювання спорів. У містах і особливо в селах широко застосовувалося посередництво. Процедура була повністю усною. Як посередники могли бути представники духовенства, дворяни, нотаблі. У міру того, як значення держави в суспільному житті посилювався і здійснювало «правове окультурення» населення, практика посередництва змінювалася. У XVII столітті посередництво стало попередньою процедурою перед зверненням до суду, мало найширшу сферу застосування. Зокрема, мирова угода за участі третіх осіб застосовувалася у спорах із заподіяння шкоди, насильницьких правопорушень (третина справ по тяжких злочинах урегулювалася в містах мировою угодою).

Варто зауважити, що протягом усієї історії розвитку примирні процедури були тісно пов'язані з розвитком третейського суду, причому на ранніх етапах вони становили єдиний процес.

В історії України також можна виявити тенденції, пов'язані з несудовими способами вирішення спорів. Так, у Запорозькій Січі важливі збори, зокрема військові ради, відбувалися у вигляді кола. Обговорення питань на колі тривало доки, доки громада не приходила до консенсусу, прийнятного для всіх її членів [6, с. 45].

У XV–XVI ст. на території Руського воєводства були поширені процедури «полюбовного примирення» за участі суперарбітра, які застосовувалися для вирішення конфліктів між шляхтичами [7, с. 45].

Отже, інститут медіації для України є прийнятним і давно застосовуваним, що підтверджується історичними фактами.

У її сучасному розумінні медіація почала розвиватися у другій половині XX ст. насамперед у країнах англосаксонської системи права – США, Австралії, Великій Британії, пізніше вона поступово почала поширюватися і в інших країнах.

Рух за альтернативне вирішення спорів має конкретне місце народження – Сполучені Штати Америки, а можливо, навіть і дату народження – 1976 р., час проведення національної конференції імені Р. Паунда «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя в США», відомої як Паундська конференція. Два документи з числа матеріалів Паундської конференції становлять політичну платформу руху альтернативного вирішення спорів у США та інших країнах світу. У своїй доповіді Верховний Суддя У. Бергер попереджав, що американське суспільство «досягло тієї точки, коли наша система правосуддя – як на рівні штатів, так і на федеральному рівні – може буквально розвалитися на частини ще до кінця цього століття, незважаючи на значне збільшення кількості суддів і адміністраторів та величезні фінансові вливання». Він виділив найсерйозніші проблеми судової системи: дуже високі судові витрати, тривалі терміни розгляду справ, надмірна легалізація та формалізація процедур, що вимагають великих витрат на юридичне обслуговування громадян – і запропонував звернутися до неформальних альтернатив.

Другим основним документом була доповідь професора Ф. Сандера, який представив ідею «будинку правосуддя з багатьма дверима», за що згодом отримав спеціальну нагороду у США за видатний вклад в альтернативне вирішення спорів. Відповідно до цієї концепції, суд США розглядається як установа, яка надає можливість вирішення спорів шляхом відкриття різних «дверей». Особа, яка звертається до суду, спочатку викладає всі обставини консультантові суду, який проводить ґрунтовний аналіз справи й рекомендує найбільш слушний варіант вирішення спору («наступні двері»), один із яких може бути укладенням угоди про примирення [2, с. 228].

Наступні 30 років ознаменувалися нестримним зростанням кількості медіацій, арбітражних процедур, міні-судів, процедур експертної оцінки та інших схем альтернативного вирішення спорів практично в усіх галузях права в США, у тому числі й у сфері публічних правовідносин. У 2001 р. був розроблений і прийнятий Уніфікований закон США «Про медіацію». На початку XXI ст. у США вже існувала серйозна законодавча база для медіації, діяли сотні організацій, що надавали послуги альтернативного вирішення спорів, практикували тисячі професійних медіаторів. У всіх без винятку штатах були основані програми судової медіації, які передбачали набір моделей медіації – від добровільної до суворо обов'язкової.

Перші спроби застосування медіації, як правило, мали місце лише при вирішенні спорів, що виникали у сфері родинних, сімейних стосунків. Згодом медіація бала визнана й під час вирішення більш широкого кола спорів, від сімейних конфліктів і до складних багатосторонніх конфліктів у комерційній та публічній сферах [8].

З кінця XX ст. медіація й інші процедури альтернативного вирішення спорів почали активно поширюватися в усьому світі. Країни прецедентного права, такі як Канада, Велика Британія, Австралія та Нова Зеландія, швидко підхопили рух і створили в себе інститути альтернативного врегулювання спорів, подібні до тих, які існують у США.

Відповідно до статистичних даних, Сполучені Штати Америки і країни англосаксонської правової системи випереджають інші держави в кількості суперечок, які вдається вирішити поза судом [9].

До того ж у сучасному африканському, ісламському, китайському чи японському суспільствах, на відміну від західної культури, примирливі несудові методи врегулювання спорів є основними, тоді як суди сприймаються як альтернатива їм.

Сучасний етап розвитку примирних процедур характеризується низкою особливостей, пов'язаних із науково-технічною революцією, зростанням кількості населення і, як наслідок, ускладненням суспільних відносин. Тому наразі можна виділити такі основні тенденції розвитку медіації:

1. Медіація перетворилося в самостійну професію. Якщо раніше в ролі медіаторів виступали особи, які володіли насамперед високим соціальним статусом і внаслідок цього авторитетом, зазвичай наділені повноваженнями для винесення обов'язкового для сторін рішення, то на сучасному етапі посередниками стають нейтральні особи, завдання яких полягає в тому, щоб сторони, які добровільно беруть участь у процедурі медіації, знайшли взаємоприйнятне рішення, яке відображало б їх інтереси й потреби.

2. Значно розширилася сфера застосування медіації. Зокрема, вона не обмежується певним видом конфліктів, її проведення, по суті, можливе в будь-яких спорах. Як спосіб альтернативного врегулювання спорів медіація може застосовуватися в різних галузях права, насамперед у врегулюванні суперечок, сутність яких регламентується диспозитивними нормами права. Найчастіше сферою дії нормативних актів щодо медіації є цивільне право, сімейне право, фінансове й торгове право, екологічне право, трудове право. Медіація також часто застосовується у вирішенні корпоративних спорів. Останніми роками також спостерігається тенденція застосування медіативних процедур у кримінальному судочинстві, що втілюються в інституті мирових угод.

3. Виникають нові ефективні моделі медіації. Тепер умови врегулювання спору ґрунтуються на інтересах сторін. Переважає прагматичний підхід: більшість дослідників і практиків вважають, що метою примирних процедур є не справедливості чи матеріальна істина, а доцільність, вигода для сторін спору.

4. Сучасна медіація – це досить структурований процес, що має певні правила. Медіація є процедурою, де посередник, який не має повноважень органу судової влади, полегшує взаємодію між сторонами конфлікту з метою створення для сторін умов для розв'язання ними конфлікту. Додатковими характеристиками медіації є конфіденційність і нейтралітет посередника. Водночас, якщо судовий розгляд спору є формалізованим процесом, результат якого має обов'язкову силу, медіація передбачає гнучкий підхід, коли всі аспекти конфлікту можуть бути розглянуті незалежно від їх правової значущості.

5. У багатьох країнах з'явилося законодавство, що регулює примирні процедури. Наразі закони про медіацію прийняті в таких країнах, як США, Австрія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Росія, Болгарія тощо. У загальному галузевому законодавстві медіація врегульована, наприклад, у Польщі та Італії, Словенії тощо.

В Україні вона тільки набирає обертів і поки що не набула законодавчого закріплення. Верховною Радою України 26.06.2013 року було розроблено й зареєстровано законопроект «Про медіацію», який визначає правові засади організації та здійснення медіації й діяльності медіаторів в Україні. Слід наголосити, що це вже не перший законопроект, розроблений у цьому напрямі, однак попередні спроби не мали успіху.

Висновки. Медіація є добровільним спеціальним непримусовим гнучким і, як правило, замкнутим механізмом зменшення рівня невизначеності та ризиків між сторонами спору й по можливості вирішення конфлікту. Пройшовши еволюційний шлях, медіація поступово сформувалася в такий спосіб подолання суперечностей, який наділяє учасників відносин можливостями і впливом, дає їм змогу реалізувати власні потреби і, що важливо в медіації, не за рахунок опонента, а надавши сторонам спору однакові можливості для реалізації власних прав і інтересів.

Медіація добре працює в сучасних умовах, може успішно застосовуватися у вирішенні суперечностей і конфліктів у різноманітних галузях права.

Література:

1. Медіація. Практическое руководство по применению Гаагской конвенции от 25 октября 1980 года о гражданско-правовых аспек-

тах Международного похищения детей. – Hague : Scientific and Methodological Center for Mediation and Law, 2013. – 115 с.

2. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах / Т. Кисельова // Право України. – 2011. – № 11–12. – С. 225–236.
3. Леннуар Н.Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация : [учебно-методическое пособие] / Н.Н. Леннуар. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского института права имени Принца П.Г. Ольденбургского, 2004. – 100 с. – С. 40.
4. Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США / Д.Л. Давиденко // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – М., 2004. – № 1. – С. 163–176.
5. Давыденко Д.Л. Примирительные процедуры и арбитраж в Древней Греции / Д.Л. Давиденко // Третейский суд. – СПб., 2010. – № 5. – С. 161–168.
6. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі : [науково-популярне видання] / Р.Безпальча. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 96 с.
7. Зазуляк Ю. Ремесло суперарбітра, шляхетські конфлікти та полюбовне замирення у Руському воєводстві початку ХХ ст. / Ю. Зазуляк // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2007. – № 7. – С. 43–57.
8. Медиация в мире // Центр медиации и права [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mediacia.com/medworld.htm>.
9. Нельсон Р. Мировое достижение в области разрешения конфликтов / Р. Нельсон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.arbitrage.spb.ru/jts/2000/6/art07.html>.

Ясиновский И. Г. Исторический аспект развития института медиации и современные тенденции его развития

Аннотация. В статье исследуется медиация как один из альтернативных способов разрешения правовых конфликтов. Проанализирован исторический аспект возникновения института медиации и выделены основные тенденции его развития.

Ключевые слова: альтернативные способы разрешения споров, исторические подходы к разрешению конфликтов, медиация, медиатор.

Yasinovskiy I. The historical aspect of the institute of mediation and current trends of development

Summary. The article examines mediation as one of the alternative methods of solving legal conflicts. Analyzed the historical aspect of the emergence of the institute of mediation and highlights the main trends of its development.

Key words: alternative dispute resolution mechanisms, historical approaches to conflict resolution, mediation, mediator.